

UDK: 373.37.017(075)

Mehribonu CHORIYEVA,
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
E-mail: choriyevamehribonu_@mail.ru

Qarshi davlat universiteti dotsenti, p.f.n. D.Kenjayeveva taqrizi asosida

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI TARBİYALASHGA AKMEOLOGIK YONDASHUVNING AMALIY ASOSLARI

Annotatsiya

Maqola mazmunida akmeologiya tushunchasining ilmiy nazariy mohiyati yoritilgan bo'lib, mavzuning metodologiyasida bu tushunchaning paydo bo'lishi va omalashishiga zamin hozirlovchi fikrlar tahlili berilgan, adabiyotlar tahlili qismida "Pedagogika fani kontseptsiyasi"da shaxsga yo'naltirilgan ta'lim mazmuni va uni amalga oshirish shartlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Akmeologiya, shaxsni aqliy tarbiyalash, shaxsni axloqiy tarbiyalash, shaxsni emotsional tarbiyalash, shaxsni estetik tarbiyalash, shaxsni jismoniy tarbiyalash, aqliy rivojlantirish, axloqiy rivojlantirish, emotsional rivojlantirish, estetik rivojlantirish, jismoniy rivojlantirish.

ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА К ВОСПИТАНИЮ ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В содержании статьи освещена научно-теоретическая сущность понятия акмеология, дан анализ идей, заложивших основу возникновения и популяризации этого понятия в методологии темы, в разделе анализа литературы дана информация о содержании личностно-ориентированного образования и условиях его реализации в "концепции педагогической науки".

Ключевые слова: Акмеология, умственное воспитание личности, нравственное воспитание личности, эмоциональное воспитание личности, эстетическое воспитание личности, физическое воспитание личности, умственное развитие, нравственное развитие, эмоциональное развитие, эстетическое развитие, физическое развитие.

PRACTICAL FOUNDATIONS OF AN ACMEOLOGICAL APPROACH TO THE EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN

Annotation

The content of the article covers the scientific theoretical essence of the concept of acmeology, the methodology of the topic provides an analysis of ideas that set the stage for the emergence and development of this concept, in the analysis of literature, the "concept of pedagogical science" provides information about the content of education aimed at the individual and the conditions for its implementation.

Key words: Acmeology, mental education of the individual, moral education of the individual, emotional education of the individual, aesthetic education of the individual, physical education of the individual, mental development, moral development, emotional development, aesthetic development, physical development.

Kirish. O'sib kelayotgan yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashning asosiy o'zagi hisoblangan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash Milliy Dasturi"da maktabgacha ta'lim sohasida amalga oshiriladigan islohotlar mazmuni belgilab berilgan. Bu ta'lim turiga har tomonlama ehtiyotkorlik, e'tiborlilik va mehribonlik bilan qarash alohida ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni barkamol qilib voyaga yetkazishda, bir so'z bilan aytganda akmeshaxslar darajasigacha yetkazishda insonparvarlik chashmalaridan, umumbashariy qadriyatlardan bahramand bo'lishlariga asosiy e'tiborimizni qaratmog'imiz lozim. Bunda ma'naviyatdan oqilona foydalanish, bolalarimizni vatanparvarlik, rostgo'ylik, xalqsevarlikka o'rgatish kerak bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi «Maktabgacha ta'lim to'g'risida»gi Nizomning III-bob 14-bandida bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, ularda vatanparvarlik hissini shakllantirish asosiy vazifa etib belgilangan. Ya'ni, bolalarga ilk yoshdan boshlab uyda, mehmonda, bolalar bog'chasida o'zini tutish qoidalarini, muomala madaniyati, ovqatlanish, yechinib-kiyinish, saranjom-sarishta yurish, odobli, mehnatsevar bo'lish, boshqalar mehnatini qadrlash, Vatanni ardoqlash, rostgo'y bo'lish, go'zallikni sevish va go'zallik yaratishga intilish kabi odatlarga o'rgatish – ularda akmeshaxs

fazilatlarini tarbiyalashning asosini tashkil qiladi. Ushbu maqsadni amalga oshirishda maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashga akmeologik yondashuv samarali kechadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Sharq mutafakkirlari – Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy va boshqalarning asarlarida shaxs ega bo'lishi zarur bo'lgan sifatlar majmui, ularning mohiyati haqidagi qarashlar yoritilgan.

M. Imomnazarov, F. Ismoilov, V. Karimova, T. Mahmudov, J. Tulenov, S. Shermuxamedov, A. Erkaev, E. Yusupov, S. Qodirov, E. G'oziev va boshqalar tomonidan shaxs kamoloti negizida aks etuvchi ma'naviy-axloqiy sifatlar, ularning milliy-etnik, ijtimoiy-psixologik jihatlari, "shaxs" tushunchasining falsafiy, tarixiy va psixologik talqini o'z ifodasini topgan. Shuningdek, C. Г. Ананьев, E. H. Богданов, B. Г. Зазыкин, A. A. Деркач, L. G. Borisova, A. N. Leontev, R. S. Nemov, I. P. Podlasiy hamda V. A. Slasteninlar tomonidan shaxs tushunchasining mohiyati har tomonlama rivojlangan akmeshaxs talqini asosida tahlil etilgan.

V. I. Andriyanova, Q. Yo'ldoshev, Sh. N. Majitova, U. Mahkamov, O. Musurmonova, S. Nishonova, M. Ochilov, T. G'afforova, S. Ochil, M. Quronov va boshqalarning ishlarida barkamol shaxs tarbiyasi, uni samarali tashkil etish, shaxs shakllanishida oila, ta'lim muassasalari hamda jamoatchilik

o'rni va roli, shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat samaradorligini ta'minlash masalalari o'rganilgan.

Rus olimi I. P. Podlasiy shaxs tarbiyasi va uni shakllantirish haqida so'z yuritarkan, avvalo shaxsni aqliy, axloqiy, emotsional estetik, va jismoniy rivojlantirish, uning ijodiy qobiliyatini har tomonlama namoyon etishi uchun imkoniyat yaratish, insonparvarlik munosabatlarini shakllantirish, yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda individual qobiliyatini yuzaga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratishni pedagogikaning asosiy maqsadi sifatida belgilaydi. Muallifning qayd etishicha, shundagina shaxs ongli ravishda fuqarolik nuqtai nazariga ega bo'ladi, hayotga va mehnat qilishga, ijodiy faoliyat yuritishga, o'z-o'zini boshqarishga va vatani uchun xizmat qilishga, uning rivojlanishi uchun kurashishga tayyor turadi.

I. P. Podlasiyning fikricha, "akmeshaxs – tarbiyaning oliy maqsadi, unga intilib yashaydigan ideal. Bu ideal tarbiyaning buyukligi va insonning tabiatan nomukammalligini anglash hamda tarbiyaning buyukligiga ishonch asosida paydo bo'lgan. Jamiyatning maqsadi barcha insonlarni har tomonlama rivojlantirishdan iborat".

Sh.Majitova bir butun, yaxlit shaxsni rivojlantirish muammosini tadqiq etarkan, shaxsning ijtimoiy munosabatlar va ongli faoliyat sub'ekti sifatida talqin etadi. Shuningdek, shaxsning yaxlitligi atrof-olamni anglash hamda ijtimoiy muhit sharoitida aniqlanadi.

Yuqoridagi talablarni amalga oshirish uchun:

- shaxsni aqliy, ma'naviy-axloqiy, hissiy-estetik, jismoniy rivojlantirish;
- ijodiy imkoniyatlarini namoyon etishga yo'llash;
- insonparvarlik munosabatlarini shakllantirish;
- yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda shaxsning individual o'ziga xosligini namoyon etishga sharoit yaratish;
- fuqarolik nuqtai nazarining tarkib topishiga erishish;
- hayotga, mehnatga, ijtimoiy ijodkorlikka tayyorlash;
- o'z-o'zini boshqarish, demokratik tamoyillarni anglash, Vatani va xalq oldida o'z mas'uliyati va burchini his etish kabi mezonlar asos bo'lib xizmat qiladi. Shaxsni axloqiy tarbiyalashda, avvalo, jamiyat talabiga mos holda axloqiy tushunchalar, qoidalar, his-tuyg'ular, e'tiqod va xulqiga doir ko'nikmalar va malakalarni shakllantirish muhim vazifa sanaladi [1].

Tahlil va natijalar. "Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar" risolasida ham erkin fuqarolik jamiyatini ma'naviy barkamol, mustahkam e'tiqodga ega shaxslarga buni bonyod eta olishiga urg'u berilib, yangilanayotgan jamiyatda sog'lom avlodni tarbiyalash, erkin fuqaro ma'naviyatini shakllantirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yuksak darajaga ko'tarish orqali barkamol insonlarni voyaga yetkazishga e'tiborni qaratish alohida dolzarblik ahamiyatga ega ekanligi aytiladi.

Pedagog olimlar Sh.Qurbonov, M.Quronov, E.Seytxalilovlar inson shaxsini shakllantirishda ta'lim jarayonini takomillashtirishning asosiy shartlari uni insonparvarlashtirish, ijtimoiylashtirish, tabaqalashtirish, fuqarolik va sog'lom turmush tarzi asoslarini shakllantirishdan iborat ekanligini ko'rsatib o'tadilar: "Milliy model va dastur o'z Vataniga fidokor, istiqlol va demokratiya g'oyalariga sadoqatli shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy-siyosiy hayotda ongli ravishda qatnashadigan, ijtimoiy jarayonlarga faol ta'sir ko'rsatadigan, o'z mamlakati taqdiri uchun mas'ul bo'lgan shaxsni tarbiyalash - Kadrlar tayyorlash milliy dasturining bosh maqsadlaridan biridir".

Pedagogik nazariya g'oyalariga ko'ra shaxs kamolotida tarbiya (ta'lim) va ijtimoiy muhit muhim o'rin tutadi. Jamiyatning a'zosi sifatida u ijtimoiy ahamiyatga ega muayyan vazifalarni bajaradi, yosh jihatidan ulg'aygani sari u tomonidan bajarilayotgan ijtimoiy rollar shakli va mazmuni o'zgarib boradi, qiziqishlari va qobiliyati darajasida

atrofdagilar bilan munosabatga kirishadi. Mazkur jarayon o'z mohiyatiga ko'ra bevosita shaxsning ijtimoiylashuviga ta'sir ko'rsatadi. Shaxsning ijtimoiylashuviga esa ta'lim tizimi, unda ustuvor bo'lgan maqsad hamda ana shu maqsadni amalga oshirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayonning sezilarli ta'siri va rolini inobatga olgan holda ta'limni shaxsga yo'naltirish talab etiladi. Bu esa o'z navbatida shaxsni shakllantirish jarayoniga texnologik yondashuvni talab qiladi[3].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Mavjud adabiyotlarning tahlili qiyoslashning quyidagi to'rt bosqichdan iborat ekanligini tasdiqladi:

- dastlabki belgilarni ajratish;
- umumiy va muhim belgilarni aniqlash;
- qiyoslash uchun asosiy larini ajratish;
- berilgan asosiy belgilar bo'yicha qiyoslash.

Shaxsning intellektual qobiliyatini rivojlantirish davr talabi bo'lib, uni kamolga yetkazishning muhim asosi sanaladi. Yuqori darajada intellektual qobiliyatga ega shaxs:

- tez o'zgaruvchan hayotiy vaziyatlarga moslashgan holda o'zini boshqara oladi;
- hayotiy muammolarni hal etishda mavjud bilim, ko'nikma va malakalarini faol qo'llay oladi;
- voqea-hodisalarga tanqidiy munosabatda bo'lib, mavjud muammolarni tahlil etish, vaziyatdan chiqish yo'llarini izlab topa oladi;
- yangi g'oyalarni, ijodiy fikrlarni boshqalarga tushuntira oladi;
- axborotlarni savodxonlik bilan o'zlashtira oladi.

Bugungi kunda shaxsning dunyoqarashi, uning jamiyatda tutgan o'rni, shaxs va shaxslararo munosabatlarning qaror topishi, shaxs va davlat, shaxs va jamiyat munosabatlari, uning burch va mas'uliyati, ijodiy qobiliyati va intellektual salohiyatini tarkib topirish muhim sanaladi.

Mualliflar guruhi (R.X.Jo'raev, R.Safarova, X.I.Ibragimov, U.Q.Musaev) tomonidan tuzilgan "Pedagogika fani kontseptsiyasi"da shaxsga yo'naltirilgan ta'lim mazmunida quyidagilarning aks etishi maqsadga muvofiqligiga alohida urg'u berilgan:

1. Ta'lim jarayonida o'zlashtirilishi majburiy bo'lgan bilim davlat va jamiyat taraqqiyoti, shaxs, fan, ishlab chiqarish hamda ijtimoiy soha ehtiyojlari va manfaatlariga mos kelishi.

2. Davlat ta'lim standartlari doirasida belgilab beriladigan yo'nalishlarning muayyan o'quv fani yoki ta'lim sohasi bo'yicha taqdim etiladigan o'quv materiallarining maksimum hamda minimum darajalarini aniq belgilab bera olishi.

3. Bolalarning egallangan bilim, ko'nikma, malakalarini nazorat qilish mexanizmini yaratish.

Zamonaviy pedagogika ta'lim jarayonini texnologik yondashuv asosida tashkil etish va uni shaxsga yo'naltirish g'oyalarining ustuvorligi bilan an'anaviy ta'limdan farqlanadi.

Tub ta'limiy islohotlar amalga oshirilayotgan mavjud sharoitda ta'lim jarayoni o'zaro hamkorlikka asoslanadi va o'ziga xos xususiyat kasb etadi. Zero, tarbiyaning samarali bo'lishiga bir qator omillar sezilarli ta'sir etadi, shu sababli sub'ektiv va ob'ektiv omillardan maqsadga muvofiq foydalanish, tarbiyalanuvchi va tarbiyachi o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirish talab etiladi[4].

Xulosa va takliflar. Olib borilgan izlanishlar natijasida quyidagi xulosalarga keldik:

1. Tarbiyachining innovatsion faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga bog'liq. Unga tarbiyachining tayinli muloqoti aks fikrlarga nisbatan beg'araz munosabat, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga tayyorligi kiradi. Buning natijasida tarbiyachi o'z bilim va ilmiy faoliyatini ta'minlaydigan keng qamrovli mavzu (motiv)ga ega bo'ladi.

2. Tarbiyachi faoliyatida o'z-o'zini faollashtirish, o'z ijodkorligi, o'z-o'zini bilishi va yaratuvchiligi mavzu (motiv)lar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa tarbiyachi shaxsining kreativligini shakllantirish imkoniyatini beradi.

3. Maktabga tayyorlov guruhida pedagogik texnologiyalarni qo'llash tarbiyalanuvchilar bilimlarining mustahkamlanishiga, ijodiy, mustaqil fikrlash malakasiga ega bo'lishlarida, ijodiy fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki, yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash ko'nikmalariga ega bo'lishlarida, o'zaro o'rtoqlik, do'stlik munosabatlarining tarkib topishida, chaqqonlik va epcchillik fazilatlarining rivojlanishida muhim omil bo'lib hizmat qiladi.

4. Ta'lim va ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayoni o'rtasida o'zaro izchillik va uzviylikni ta'minlash orqali bolalarda erkinlik, mustaqillik, ijtimoiy faollik sifatlarini tarbiyalash maqsadida tarbiyaviy tadbirlar rejasini ishlab chiqish lozimligi tajriba-sinov ishlari jarayonida isbotlandi.

5. Mashg'ulot va mashg'ulotdan tashqari tadbirlarni pedagogik innovatsiyalar asosida tashkil etish orqali akmeshaxsni tarbiyalash yuzasidan uzluksiz ravishda monitoring tashkil etish va uning natijalarini tahlil etib borish zurur.

ADABIYOTLAR

1. Tillayeva G. "Akmeologiya asoslari" o'quv qo'llanma T.: «Tafakkur Bo'stoni», 2014-yil 192 bet
2. Бодалев А. А., Васина Н. В. Акмеология. Настоящий человек. Каков он и как им становятся 2010.— 224 с.
3. О. Б. Акимовой "Педагогическая акмеология" коллективная монография Екатеринбург, 2012-yil 251 с.
4. Sh.Mardonov, B.Xodjayev, Sh.Taylanova, D.Xojimuxamedova "Pedagogik aksiologiya" (o'quv qo'llanma) -T.: «Fan va texnologiya», 2013-yil 184 bet.
5. N.N.Azizxo'jayeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" O'quv qo'llanma T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamgarmasi nashriyoti 2006-yil 160 bet
6. Xodjayev B., Choriyev A., Saliyeva Z. "Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi" Darslik T.: Iqtisodiyot dunyosi nashriyoti, 2018 - 190 bet.